

Derleme Makalesi

Gönderim Tarihi: 07.11.2024

Kabul Tarihi: 16.12.2024

Yayın Tarihi: 20.12.2024

Yazıt Kùltür Bilimleri Dergisi, 2024, 4(2): 371-393

Review Article

Received Date: 07.11.2024

Accepted Date: 16.12.2024

Published Date: 20.12.2024

DOI Number: 10.59902/yazit.1581166

ATATÜRK'ÜN OKUDUĞU TARİH KİTAPLARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation About the History Books Atatürk Read

Yaşa Mustafa PEHLİVAN*

ÖZ

Atatürk Selanik Askerî Rüştiyesi zamanlarından itibaren tarihe ilgi duymuştur. Atatürk'ün tarih öğretmenleri olan Mehmet Tevfik Bey ve Necip Asım Bey onu tarih bilgisi ve sevgisi açısından etkilemiştir. Rüştiye yıllardan beri Atatürk, Harp Akademisini bitirene kadar sürekli tarih kitapları okumuştur. Atatürk yabancı tarih kitaplarını okumak amacıyla Fransızcasını okul yıllarında geliştirmiştir. Birinci Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk, zor şartlar altında tarihe olan ilgisini ve sevgisini bırakmamış okumalara devam etmiştir. Cumhurbaşkanı olduktan sonra Atatürk tarihe olan ilgisini yoğunlaştırmıştır. Özellikle 1930'lu yıllarda tarihi okumaktan da ileri götürmüştür. Atatürk öncülüğünde tarih ile ilgili çalışmalar yapacak Türk Tarih Kurumu oluşturulmuştur, tarih ile ilgili konferanslar düzenlenmiştir ve tarih eğitimi de kapsayan yüksek eğitim kurumu olan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ankara'da açılmıştır. Türklerin Anadolu'da çok eskiden beri yaşadığını kanıtlamak için Türk Tarih Tezi oluşturulmuştur. Atatürk, İslamiyet Öncesi Türk Tarihi, Orta Çağ Türk Tarihi, Osmanlı Tarihi, İslam Tarihi ve Eski Çağ ağırlıklı olmak üzere Dünya Tarihi kitaplarını okumuştur. İslamiyet Öncesi Türk Tarihini, Türklerin eskiden beri büyük bir tarihe sahip olduğunu araştırmak amacıyla, Orta Çağ Türk Tarihi'ni bilgi edinme amacıyla, Osmanlı ve İslam Tarihini siyasi sebeplerle halifelik ve saltanatın tarihteki durumunu görmek amacıyla ve Eski Çağ Tarihi'ni de siyasi sebeplerle Türklerin Anadolu'ya, Yunanlılar ve Ermenilerden önce geldiğini araştırmak için okumuştur. Bu konudaki önceki çalışmalarda Atatürk'ün okuduğu tüm kitaplara değinilmemiştir. Bu yüzden makalede Atatürk'ün konusuna göre okuduğu bütün tarih kitaplarını göstermek, tarih anlayışına etki eden kitapları incelemek amacıyla yazılmıştır. Yöntem olarak önce Atatürk'ün tarihe olan ilgisi araştırılmıştır. Daha sonra okuduğu tarih kitapları tespit edilmiştir, son olarak okuduğu tarih kitaplarının tarih düşüncesine etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Atatürk, tarih, kitap, okuma kültürü, edebiyat

ABSTRACT

Atatürk was interested in history from Thessaloniki Military High School. Atatürk read history books continuously from his middle school years until he graduated from the Military Academy. Atatürk improved his French during his school years in order to read foreign history books. Even during the First World War and then the War of Independence, he did not give up his interest in history under difficult conditions and continued to read. Atatürk intensified his interest in history after he became President. Especially in the 1930s, he went further than reading history. The Turkish History Thesis was created to prove that Turks

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Çanakkale-Türkiye. E-posta: yasamustafapehlivan@outlook.com ORCID: 0009-0002-3924-1963.

had been living in Anatolia since time immemorial. Atatrk read Pre-Islamic Turkish History to investigate that Turks had a great history from time immemorial, Medieval Turkish History to gain knowledge, Ottoman and Islamic History to see the status of the caliphate and sultanate in history for political reasons, and Ancient History to investigate that Turks came to Anatolia before Greeks and Armenians, again for political reasons. Previous studies on this subject have not addressed all the books Atatrk read. For this reason, the article was written to show all the history books Atatrk read according to their subjects and therefore to examine the books that influenced his understanding of history. As a method, Atatrk's interest in history was first investigated, then the history books he read were identified and finally the impact of the history books he read on his historical thought was evaluated.

Keywords: Atatrk, history, book, reading culture, literature

Giriş

Atatrk sadece subaylığı ve devlet adamlığı ynyyle değil aynı zamanda kültürel alanda özellikle dil ve tarih çalışmalarıyla da ön plana çıkmıştır. Atatürk yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşmesi için yarattığı ilkeler ve gerçekleştirdiği inkılaplarla beraber kültürel olarak da Türkiye'nin yükselmesini hedeflemiştir. Bu alışmada Atatürk'ün kültürel olarak tarih yönüne değinilmiştir. Atatürk için okul yıllarında başlayan tarih kitabı okuma tutkusunu mrn sonuna kadar devam etmiştir. (şenalp, 1989: 369-370). Atatürk için uzun saatler tarih kitabı okumak günlük bir rutin şeklinde olduğu grlmştir. Atatürk, Türk tarihinin birçok dönemine ilgi duymuştur. Bu ilgisi cumhurbaşkanlığı döneminde ileri gitmiştir, ülke çapında tarihsel araştırmalara ve tarih yazımlarına girişilmiştir. (ağlar, 1999: 717-720). Bu makale Atatürk'ün konusuna göre okuduğu bütün tarih kitaplarını göstermek ve tarih anlayışına etki eden kitapları incelemek amacıyla yazılmıştır. Anıtkabir Derneği'nin yayınladığı 24 ciltten oluşan "*Atatürk'n Okuduğu Kitaplar*" serisinden esas olarak yararlanılan çalışmada Gürbüz Tüfekçi'nin "*Atatürk'n Okuduğu Kitaplar zel İşaretleri, Uyarıları ve Düştüğü Notlar İle*" -Eski ve Yeni Türkçe Kitaplar- ve şerafetin Turan'ın "*Atatürk'n Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar*" kitaplarından da yararlanılmıştır. Ayrıca Nurullah zdemir'in "*Atatürk'te Okuma Tutkusunu ve Kitap Sevgisi*" makalesinden de faydalanılmıştır.

Daha önce yapılan Atatürk ve tarih konulu çalışmalardan Haldun Eroğlu'nun, Ankara Üniversitesi Türk İnkılab Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi'nin 2002 yılında 29-30. sayısında yayınlanan "*Mustafa Kemal Atatürk'n Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı Görüşler*" makalesi ve Sezai ztaş'ın Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin 2009 yılında yayınlanan cilt 2, sayı 2 içerisinde yer alan "*Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı Ve Tarih ğretimi*" makalesinde Atatürk'ün okuduğu bazı tarih kitaplarından bahsedilerek yetinilmiştir, okuduğu bütün tarih kitaplarından bahsedilmemiştir. İncelenen Atatürk ve tarih konulu diğer makalelerde ise Atatürk'ün okuduğu tarih kitaplarından hiç bahsedilmemiştir. Bu alışmada, Atatürk'ün konusuna göre okuduğu bütün tarih kitapları yazılmıştır ve okuduğu tarih kitaplarının, tarih düşüncelerine etkisi değerlendirilmiştir. Bütünsel bir inceleme yapılmıştır. Yöntem olarak önce Atatürk'ün tarihe olan ilgisi

araştırılmıştır, daha sonra okuduğu tarih kitapları tespit edilmiştir ve en son olarak okuduğu tarih kitaplarının tarih düşüncesine etkisi değerlendirilmiştir. İzlenen bu yöntem sonucunda üç ana başlıkta makale oluşturulmuştur: Birinci ana başlıkta Atatürk'ün tarihe olan ilgisi, ikinci ana başlıkta Atatürk'ün okuduğu tarih kitapları ve üçüncü ana başlıkta Atatürk'ün tarih anlayışına etki eden önemli kitaplara değinilmiştir.

1. Atatürk'n Tarihe Olan İlgisi

Atatürk'ün tarihe olan ilgisi Selanik Askeri Rüştiyesinde başlamıştır. Atatürk ilk olarak Osmanlı Devleti'nin tarihini merak etmiştir. (Sönmez, 2020: 58). Selanik Askeri Rüştiyesinde tarihin yanı sıra Fransızca ğrenmeye de gayret etmiştir. Selanik Askeri Rüştiyesinde Fransızca ve tarih derslerinden iyi puanlar alan Atatürk, Selanik Askeri Rştiyesini başarıyla tamamlamıştır. (şapolyo: 2018: 20-22) İdadi yıllarında tarihe olan ilgisi artan Atatürk'e, Manastır Askeri İdadisi Tarih ğretmeni Mehmet Tevfik Bey (Bilge) Türk Tarihi sevgisi ve bilgisi açısından önemli katkılar vermiştir. Atatürk, Manastır Askeri İdadisinde Ahmet Mithat Efendi'nin 1853 Kırım Savaşı'ndan, II. Abdülhamit'in 31 Ağustos 1876'da tahta çıkışına kadar yazdığı Osmanlı Tarihi kitabı olan *ss-i İnkılb* ve Mizancı Murat Bey'in, ilk ağdan 19. Yüzyıl sonuna kadar dünya ve Osmanlı Tarihini anlatan *Tarih-i Ummi* adlı kitabını okumuştur. (Sönmez, 2020: 96-98). Atatürk Manastır Askeri İdadisinin tatil olduğu sıralarda Fransız Frerler Okuluna gitmiştir. Fransız Frerler Okulunun öğretmenlerinden olan ve Atatürk'e Fransızca dersi veren *Frere Rodriguez*, onun hakkında "*Ciddi, zeki, alışkan ve elinde daima kitap bulunan genç*" olarak söz etmiştir. (Unat, 1964: 85). Atatürk'n Fransızca diline önem vermesi yabancı dilde tarih kitapları okumasına kapı açmıştır. Atatürk Manastır Askeri İdadisinde ikinci sınıfta Tarih-i Ummi dersinden 45 tam puan almıştır, üçüncü sınıfta da Tarih-i Osmanlı ve Tarih-i Ummi dersinden 45 tam puan almıştır. Manastır Askeri İdadisinde başarılı bir eğitim hayatı yaşamıştır ve Manastır Askeri İdadisini ikinci sırada bitirmiştir. (Güler, 200: 16-19).

Atatürk, Harbiye Mektebi yıllarında da kitap sevgisi ve okuma alışkanlığını srdrmştir. Edebiyat, felsefe ve tarih alanında kitap okumayı ihmal etmemiştir. Atatürk'n, Harbiye Mektebi'nden sınıf arkadaşı Asım (Gündüz) onun tarih sevgisi hakkında: "*Tarih okumak onun için en büyük hevesi ve hursı idi. Fransızca'yı da onun için çok iyi bilmek istiyordu. Osmanlı tarihini Fransızca eserlerden okuyordu*" demiştir. (zdemir 1999: 219). Atatürk, Harp Okulu yıllarında yabancı dilde olan tarih ve siyaset kitaplarını yatakhane de yatağın içinde kr ışık altında okumuştur. Bu zor şartlar altında dahi kitaplara olan ilgisini bırakmamıştır. (Bayur, 1980: 7). II. Abdülhamit döneminde eğitim hayatını geçiren Atatürk'ün o dönemin sansür politikasından dolayı Osmanlı yazarlarının tarih kitaplarını bulmakta zorlandığı bilinmektedir, bu nedenle Harbiye Mektebi'nde okuduğu tarih kitaplarının çoğu yabancı dilde olmuştur. (Aydemir, 1987: 72). Atatürk'n Harp Okulundaki tarih ğretmeni Necip Asım Bey (Yazıksız) olmuştur. Necip Asım Bey 1913 yılında emekli olduktan

sonra Türk Tarihi hakkında Atatürk'ün de okuduğu kitaplar yazmıştır. Atatürk'n Terekesinde Necip Asım Yazıksız'ın *Orhun Abdileri, Türk Tarih Encümeni Yayını* ve *Celeleddin Harzemşah* adlı Türk tarihi yayınları ve kitapları yer almıştır. (Sönmez, 2020: 121-123).

Atatürk Harp Akademisi yıllarında daha çok siyaset ve edebiyat kitapları okumuştur Tarih dersi olarak Osmanlı Tarihi'nde yapılan savaşlar ve Napolyon'la Büyük Frederik Savaşlarını derslerinde grmştir. (Cebesoy 2021: 53-54). Harp Akademisi yıllarında Atatürk'n izin günleri ve hafta sonları gezmek yerine boş vakitlerini çoğunlukla tarih dahil olmak üzere her türden kitabı okuyarak geçirdiği grlmektedir. (Aydemir, 1987: 76). Atatürk, Harp Akademisinde hafta tatili günlerinde okul arkadaşlarına konferans verirken yazılan Roma tarihi ve Osmanlı tarihi kitapların sansür nedeniyle toplatılmasından şikyet etmiştir ve "*Tarihini bilmeyen millet olur mu?*" şeklinde yakınmıştır. (Sönmez 2020: 183-184).

Atatürk'ün subaylık ve savaş yıllarında yaşadığı evlerde, bir çalışma odası içinde kütüphanesi yer almıştır. 1912-1918 yılları arasında annesi Zübeyde Hanım ve kardeşi Makbule Hanım (Atadan) ile İstanbul Akaretler'de kaldığı evde bu durum geçerli olmuştur. Bu evde çoğu zaman tarih kitaplarıyla meşgul olmuştur, gece geç saatlere kadar tarih okumaları yaptığı ve aradığı bir bilgiyi bulunca çok mutlu olduğu, kardeşi Makbule Hanım'ın (Atadan) hatıratlarında grlmştir. (Belli, 2005: 47-49). Atatürk Birinci Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde görev aldığı günlerde not defterlerine okuduğu kitaplar hakkında bilgiler yazmıştır. 10 Aralık 1916 miladi tarihli notunda Namık Kemal'in *Tarih-i Osmanî* kitabını okumaya başladığını belirtmiştir. (zdemir 1999: 220-221). Atatürk'ün kitaplara ve tarihe olan merakını dünya savaşı ve cephe şartları da engelleyememiştir. Tarihe özellikle de Türk Tarihi'ne olan ilgisi ve tutkusu onun idadi yıllarından beri içinde oşkun bir his olarak var olmuştur.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Atatürk, daha çok Osmanlı tarihini ve İşlam tarihini okumuştur. Vatan savunması yaptığı zamanda da tarihe olan ilgisi ve sevgisini korumuştur, yakın çevresi onun kararghında ve konakladığı yerlerde sabahlara kadar süren tarih okumalarına tanıklık etmiştir. (şenalp, 1989: 272). 23 Haziran 1923'te İstanbul Darülfünunu Edebiyat Bölümünden Necip Asım Bey (Yazıksız), İzmirli İşmail Hakkı Bey ve şemsettin Bey (Günaltay) yaptıkları bir toplantı sonrası Atatürk'e Fahri Edebiyat Profesörlük diploması teklif etmiştir. Kendisine diplomayı getiren görevliye bu diplomayı tarih bölümünden olması şartıyla kabul ettiğini ve edebiyattan daha çok tarihi sevdiğini belirtmiştir. (Sönmez, 2020: 104). Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisinde halifelik ve saltanat söz konusu olduğu zaman meclis kürsüsünden Osmanlı tarihi ve İşlam tarihi konusunda konuşmalar yapmıştır ve milletvekillerinin kendisine sorduğu tarih sorularına detaylı cevaplar vermiştir. (Eroğlu, 2002: 82). Atatürk'n Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşmalardan ve verdiği soru cevaplarından çıkan sonuç onun İşlam ve Türk Tarihi konusunda uzun okumalar yaptığı ve çok sayıda kitap okuduğu olmuştur.

Kurtuluş Savaşı zamanı Çankaya Köşküne yerleşen Atatürk burada yer alan kütüphaneye devamlı olarak yeni kitaplar getirtmiştir. Çeşitli konulardan kitapları kütüphanesinde bulundurmıştır. Çankaya Köşkünde tarih kitapları geniş yer kaplamıştır. (Özdemir 1999: 226-227).

Atatürk Cumhurbaşkanı olduktan sonra da Türk tarihi ile ilgili okumalar yapmaya devam etmiştir. Çankaya Köşkü'nün kütüphanecisi Nuri Bey (Ulus) onun Fransa'dan çok sayıda tarih kitaplarını getirttiğini ve okuduğu kitap türleri arasında en çok Türk Tarihi kitapları olduğunu ifade etmiştir. (Ulus, 2008: 51). Atatürk Çankaya Köşkünde tarih okuma ve çalışmaları yapmak için tarih kitaplarından oluşan yeni bir kütüphane oluşturmuştur. (Özdemir: 2011: 20). Atatürk tarih alanındaki yoğun çalışmaları sırasında İlk Çağ'dan, Yakın Çağ'a, Türk tarihi ve dünya tarihi ile ilgili, yerli ve yabancı yazarların kitaplarını okumuştur.

Bu çalışmanın ikinci başlığın birinci, ikinci ve üçüncü alt başlığında da görüldüğü üzere Atatürk'ün Türk Tarihi ile ilgili okuduğu kitapların çoğunluğu yabancı yazarlar tarafından olmaktadır. Atatürk, Türk Tarihi'nin millî tarihten uzak olduğunu fark etmiştir ve bu durum hakkında *"Bizim şimdiye kadar doğru bir millî tarihe malik olmayışımızın sebebi tarihlerimizin, hakiki okuyucuların belgelere dayanmaktan ziyade ya bir takım meddahların veya birtakım kendini beğenmişlerin hakikat ve mantıktan uzak sözlerinden başka kaynak bulamamak bedbahtlığıdır."* demiştir. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, 89). Atatürk tarihte önemli bir yer tutan Türk milletinin geçmişte unutulmuş büyük etkisini yeniden ortaya koyma ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel olarak kalkınması amacıyla tarih okumalarına geniş vakit ayırmıştır. Avrupa'da yapılan tarih yayınlarını takip etmiştir, bu yayınlar üzerinde incelemelerde bulunmuştur. (Atatürkçü Düşünce, 1992: 828-829).

Atatürk, Türk milletinin dönemin Avrupa tarih yazıcılığında anlatıldığı gibi sarı ırktan, ikinci dereceden bir millet şeklinde nitelendirilmesinden, barbar ve vahşi olarak tanılandırılmasından rahatsız olmuştur. Bundan dolayı Atatürk öncülüğünde Türk Tarihi hakkında detaylı araştırma ve çalışmalara girişilmiştir ve bu çalışmaların sonucunda Türk Tarih Tezi oluşturulmuştur. Millî bir tarih bilinci yaratmak hedefiyle ortaya çıkarılan Türk Tarih Tezi, Türklerin aşağı ırktan olmadığı, Türklerin medeni dünyanın dışında yer almadığını, Türklerin uygar bir millet olduğunu ve Türk topraklarında siyasi hak iddialarına karşı Türklerin uzun süredir Anadolu yarımadasında bulunduğu ispat edilmeye çalışılmıştır. (Baykal, 1971: 539). 1930 yılında Atatürk'ün isteğiyle *Türk Tarihi'nin Ana Hatları* isimli kitap yazılmıştır. Türk Tarihi'nin Ana Hatları Türk Ocakları içinde oluşturulan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmıştır. Eserin nüshaları Atatürk tarafından incelendikten sonra yayınlanmıştır. Türk Tarihi'nin Ana Hatları, Türk milletinin tarihini millî bir bilinçle bilimsel gerçeklere dayanan bir şekilde okunması, Türklerle yapılan aşağılayıcı yazılara cevap olması, Türklerin tarih sahnesindeki rolünün açıklanması ve Türk gençlerinin ve toplumunun tarihini daha iyi tanınması amacıyla yazılmıştır. Türk Tarihi'nin Ana Hatları'nın sunuş kısmında bu durumlar

belirtilmiştir. (Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, 1930: 1-3).

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti 1931 yılında liseler için dört cilt şeklinde tarih kitabı hazırlamıştır ve bakanlık onayından sonra liselerde okutulmuştur. Liseler için hazırlanan dört ciltlik tarih kitabının bazı bölümleri Atatürk tarafından kaleme alınmıştır. Daha sonra bu kitap baz alınarak orta okullar içinde üç cilt şeklinde tarih kitabı hazırlanmıştır. (Türk, 2016: 437). Türk Ocakları içinde oluşturulan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti 1935 yılında Türk Tarih Kurumuna dönüşmüştür. Türk Tarih Kurumu bünyesinde Atatürk'ün de katılımıyla 1932 ve 1937 yıllarında iki büyük Türk Tarih Kongresi düzenlenmiştir. Birinci Türk Tarih Kongresi yerel nitelikte olmuştur, İkinci Türk Tarih Kongresi'yse uluslararası nitelikte düzenlenmiştir. İki kongrede de Türk tarihi üzerine detaylı konular işlenmiştir. Atatürk'ün talimatıyla 1935 yılında hedefleri arasında millî tarih öğretimi yapmak ve Türk tarihçileri yetiştirmekte yer alan üniversite seviyesinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ankara'da açılmıştır. (Atatürkçü Düşünce El Kitabı, 1998: 149-152). Atatürk, Türk Tarih Kurumundan isteği Türk ve Türkiye tarihinin kronolojik sırayla incelenmesi Türk milletinin değişik coğrafyalarda kurduğu siyasi ve askerî hâkimiyetlerin tespit edilmesi ve belgelere dayalı olarak devlet hayatı, ekonomik hayatın ve sosyal hayatın araştırılması olmuştur. (Atatürkçülük II Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler, 1997: 151-156).

2. Atatürk'ün Okuduğu Tarih Kitapları

2.1. Atatürk'ün Okuduğu İslam Öncesi Türk Tarihi Kitapları

Dguignes'in *Hunların Türklerin Moğolların ve Sair Diğer Tatarların Tarih-i Umûmîsi*, cilt I (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, VI, 103-121) ve cilt II, III, IV ve V (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, I, 1-180). Dr. Rıza Nur'un *Türk Tarihi Resimli ve Haritalı*, cilt I, II, III, IV, VI, VII, IX ve XII (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, I, 197-374). Ziya Gökalp'in *Türk Medeniyeti Tarihi İslamiyet'ten Önce Türk Uygarlığı* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, II, 1-22). Hive Hanı Ebu'l Gazi Bahadır Han'ın *Şecere-i Türk, Türk Soy Kütüğü* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, II, 110-121). H.G. Wells'in içerisinde İslam Öncesi Türk Tarihi' de yer alan *Cihan Tarihinin Umûmî Hatları*, cilt I II, III ve IV (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, II, 134-490). Necip Asım Yazıksız'ın *Türk Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, III, 83-131). Helsingfors'un *Orhon Yazıtları* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XX, 5-71). Necip Asım Yazıksız'ın *Orhun Abideleri* (Sönmez, 2020: 123). Gazi Bahadır Han'ın yazdığı ve oğlunun tamamladığı *Şecere-i Terakime* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, IX, 81-86). Maxime Petit Başkanlığında yazılan, içerisinde İslam Öncesi Türk Tarihi içeren *Halkların Genel Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XII, 129-185). Leon Cahun'un *Asya Tarihine Giriş Başlangıçtan 1405'e Kadar Türkler ve Moğollar* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XII, 475-484). Rene Grousset'in içerisinde İslam Öncesi Türk Tarihi'nden kısımlarda bulunan *Uzak Doğu Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XIII, 263-296). H. Gowen'in *Asya Tarihi*, (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XIV, 1-17).

Marcel Brion'un *Attila'nın Hayatı* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XV, 333-402). Gaza Feher'in *Ön Bulgar Kùltürü'nün Yapıtları ve Macarlarla Bağlantıları* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVII, 197-250). Mustafa Celaleddin Paşa'nın *Eski Ve Modern Türkler* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVII, 337-404). Emmanuel Martonne'nin içinde Avrupa Hun, Avar ve Macar tarihi de bulunan *Orta Avrupa Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVII, 445-467). S. Cousin'in içerisinde Göktürk- Bizans Devleti ilişkileri yer alan *İstanbul Tarihi*, cilt III (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIII, 276-280). Ahmet Refik Altınay'ın içinde İslam Öncesi Türk Tarihi bölümleri de yer alan *Büyük Tarih-i Umûmî*, cilt IV (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, VI, 83-87). Ahmet Refik Altınay'ın içinde İslam Öncesi Türk Tarihi kısımları yer alan *Umûmî Tarih Eski Çağ-Orta Çağ* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, III, 58-82). Andre Berthelot'un İçinde İslam Öncesi Türk Tarihi de barındıran *Eski Asya* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVIII, 127-156). Türkiyat Mecmuası'nın İslam Öncesi Türk Tarihi'ni de anlatan *Birinci Cildi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 401-413). Atatürk'ün okuduğu İslam Öncesi Türk Tarihi kitaplarıdır.

2.2. Atatürk'ün Okuduğu Orta Çağ Türk Tarihi Kitapları

Lucien Bouvat'ın *Moğol İmparatorluğu*, cilt XIII (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XIII, 297-354). Ahmet Refik Altınay'ın içerisinde Selçuklu Tarihi de bulunan *Büyük Tarih-i Umûmî*, cilt VI (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, VI, 95-98). Necip Asım Yazıksız'ın yazdığı *Celaleddin Harzemşah* (Sönmez, 2020: 123). Türkiyat Mecmuası'nın İçinde Orta Çağ Türk Tarihi içeren *Üçüncü Cildi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, X, 255-262). Atatürk'ün Orta Çağ Türk Tarihi ile ilgili okuduğu kitaplardır.

2.3. Atatürk'ün Okuduğu Osmanlı Tarihi Kitapları

Necip Asım'ın ve Mehmet Akif'in *Osmanlı Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, I, 375-392). Ahmet Hamit'in ve Mustafa Muhsin'in ve *Türkiye Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, I, 393-446). Ali Reşat'ın *Avrupa İle Dış İlişkilerimiz Açısından Tarih-i Osmanî* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, II, 84-109). Âşıkpaşazade'nin *Tevârih-i Ali Osman* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, IV, 459-463). Namık Kemal'in *Tarih-i Osmanî* (Özdemir 1999: 220). Ahmet Mithat Efendi'nin *Üss-i İnkılap* (Sönmez, 2020: 96-98). Abdurrahman Şeref'in *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, V, 389-493). Poole Stanley Lane'nin içinde Osmanlı ve Timurlu Tarihi bölümleri de yer alan *Düvel-i İslamiyye* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, VI, 129-137). Prens Lubomirski'nin içinde 19. yüzyıl Avrupa tarihi de bulunan *Çağdaş Tarih Avrupa'nın Sosyal ve Politik Değişimi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XV, 31-56). Mahmut Esad Bozkurt'un *Osmanlı Kapitülasyonlarının Yönetimi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XV, 413-416). İstanbul Büyük Elçisi Henri Morgenthau'nun *Büyük Elçi Morgenthau'nun Hatıraları* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XV, 417-434). G. Des Godins De Souhesmes'in *Osmanlılar Ülkesinde* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 155-195). Albert Renouard'ın *1881 Yılında Türkiye* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 197-204). Muhammet Ferit Bey'in *Günümüz Osmanlı Krizi Üzerine*

İnceleme 1911-1912, 1914-1915 (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 229-233). Amade Le Faure'nin *Doğu Savaşı Tarihi 1877* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 275-308). Theophile Lavallee'nin *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 309-321).

Joseph P. Hammer'in *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* cilt I, VI, XVIII (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVII, 251-328). James De Chambrier'in *Tuna'dan İstanbul Boğazına Kadar Her Yerden Biraz* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVII, 405-435). Eduard Driault'un Osmanlı Tarihi ile ilgili olan *Doğu Sorunu* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 355-366). Baron De Tott'un kendisinin yazdığı *Baron De Tott'un Türkler ve Tatarlarla İlgili Yazıları* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 433-473). Tome Premier'in *İstanbul Devrimleri 1807 ve 1808 Yıllarında* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 475-482). Jean Antonine Guer'in *Türklerin Örf Ve Adetleri, Dinleri, Sivil Askeri ve Siyasal Yönetimleri Osmanlı Tarihi'nin Bir Özetiyle* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVII, 437-444). Gabriel Hanotaux'un II. Meşrutiyeti anlatan *Denge Politikası 1907-1911* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVIII, 433-471). Türk Tarih Cemiyeti tarafından yazılan içinde Osmanlı Tarihi de bulunan *Tarih III* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, IX, 93-100). Necip Asım Yazıksız'ın, içinde Osmanlı tarihi ile ilgili yazılar olan *Türk Tarih Encümeni Yayını* (Sönmez, 2020: 121-123).

Dr. M. Çakıroğlu'nun Osmanlı Devleti'nde Türkmenleri anlatan *Yörükler Üzerine 1911* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XX, 409-427). S. Cousin'in Osmanlı Tarihi kısımları da içeren *İstanbul Tarihi*, cilt VIII (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIII, 300-320). Nicolas Jorga'nın *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, cilt I (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 139-147). Richard Knalles'in Osmanlı Tarihini kapsayan *Türklerin Genel Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 227-231). Cemalettin Bey'in *Sultan V. Murad* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 239-259). Demetrius Georgiades'in *Günümüz Türkiyesi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 1-154). Yazarı belirsiz olan Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu Tarihi içeren *Türk İmparatorluğu Sultanlar, Toprak ve İnsanlar* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 279-283). Peçevi'nin *Peçevi Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 382-400). Makdisi'nin *Kala İdu'l – İkyân Feza'il-i Al-i Osman* (Tüfekçi, 1983: 353-354). Ahmet Hamit Ongunsu'nun *Kurunu Ceride ve Asrı Hazırda Türkiye Tarihi* (Tüfekçi, 1983: 360-363). Lütfi Paşa'nın *Tevarih-i Al-i Osman* (Tüfekçi, 1983: 425-427). Kâmil Su'nun *Bahkesir ve Civarında Yürük ve Türkmenler* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, IX, 281-284). Mizancı Murat Bey'in *Tarih-i Umûmî* (Sönmez, 2020: 98). Lütfi Simavi'nin V.Murat ve II. Abdülhamit devrini anlattığı *Devr-i İnkılap* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, VI, 123-127). Edmond About'un *Pontoise'den İstanbulla* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XIX, 469-474). Alexander Aoronsohn'un *Filistinde Türklerle* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 268-278). Atatürk'ün Osmanlı tarihi ile ilgili okudukları bu kitaplar olmuştur.

2.4. Atatùrk'ùn Okuduğu İslam Tarihi Kitapları

Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Tarihi İslam* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, III, 1-57). Leon Caetani'nin yazdığı *İslam Tarihi*, cilt I, II, III (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, III, 132-490) ve IV, V, VI, VII, VIII, IX (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, IV, 1-422). Şemsettin Günaltay'ın *İslam Tarihi* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, IV, 437-458). Ziya Paşa'nın yazdığı *Endùlùs Tarihi*, cilt I, II, III (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, V, 1-277). Poole Stanley Lane'nin *Dùvel-i İslamiye* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, VI, 129-137). Abdùlatif e-Rubeydi'nin *Sahih-i Buhari* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, VIII, 469-489). Albert Malet'in içinde İslam Tarihi de bulunan *Orta Çağ ve Modern Çağ'ın Başlangıcı* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XV, 103-111). L-A. Sedillot'un *Arapların Genel Tarihi* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XVI, 367-432). R. Rozy'in *İslam Tarihi Üzerine Denemeler* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XIX, 79-157). *Tùrk Tarihinin Ana Hatları'nın* İslam Tarihi çalışmalarını içeren bölümü (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, IX, 49-62). Atatùrk'ùn İslam tarihi ile ilgili okuduğu kitaplardır.

2.5. Atatùrk'ùn Okuduğu Dünya Tarihi Kitapları

Ahmet Refik Altınay'ın *Umùmi Tarih Eski Çağ-Orta Çağ* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, III, 58-82). Ali Reşat'ın *Umùmi Tarih* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, IV, 423-436). Alfred Feuillet'in *Avrupa Milletleri Ruhiyatı* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, V, 303-354). Ahmet Refik Altınay'ın *Büyük Umùmi Tarihi*, cilt I, II, III, IV, V, VI (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, VI, 65-98). Leonard Woolley'in *Sümerliler* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, X, 433-486). Rene Dussaud'un *Ege Denizi Hazasında Helenistik Dönem Öncesi Uygarlıkları* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 1-10). Eduard Meyer'in *İlk Çağ Tarihi* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 25-60). E. Cavaignac'ın *Prolegomenler Tarihi* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 77-102). Ferdinand Lot'un *Antik Dünya'nın Sonu ve Orta Çağ'ın Başı* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 103-114). Louis Pierre Anquetil'in *Evrensel Tarihin Özeti* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 115-143). Victor Duruy'un *Romalıların Tarihi* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 145-176).

L. Delaporte'nin *Mezopotamya* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 177-192). Clement Huart'ın *Eski Çaęda İnan ve İnan Medeniyeti* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 193-237). Gustave Glotz'ın *Ege Medeniyeti* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 239-285). Charles Aimond'un *Doğu ve Yunan* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 323-359). Albert Malet'in *Eski Çağ Doğu-Yunan-Roma* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 361-387). Gaston Maspero'nun *Doğu Halkları'nın Eski Tarihi* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 389-405). Amadee Thierry'nin *Batı İmparatorluğu'nun Son Dönemleri* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 407-456). Gustave Le Bon'un *Hindistan Uygarlıkları* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XI, 457-470). François Lenormant'ın *Med Savaşlarına Kadar Doğu'nun Eski Tarihi* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XII, 1-128). Maxime Petit'in *Halkların Genel Tarihi* (Atatùrk'ùn Okuduğu Kitaplar, XII, 129-185).

Ernest Renan'ın *İsrail Halkı'nın Tarihi* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XII, 187-196). Henri Maspero'nun *Dünya Tarihi IV* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XII, 197-207). Eugene Cavaignac'ın *M.Ö IV. Yüzyıla Kadar Akdeniz Dünyası* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XII, 209-220). H.G. Wells'in *Dünya Tarihi'nin Özeti* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XII, 433-455). Ernest Lausisse ve Alfred Rambaud'un *IV. Yüzyıldan Günümüze Kökenler* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XII, 457-467). A. Moret'in *Nil Nehri ve Mısır Medeniyeti* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIII, 1-196). Rene Grousset'in *Uzak Doğu Tarihi* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIII, 263-296). M.G. Pauthier'in *Çin* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIII, 355-389). H. Gowen'in *Asya Tarihi* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIV, 1-17). Albert Malet ve Jules Isaac'ın *XIV.- XV.- XVI. Yüzyıllar* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIV, 115-121). Philippe Le Bas'ın *İsveç ve Norveç* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIV, 129-168).

Charles Seignobos'un *Çağdaş Avrupa Siyasi Tarihi* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIV, 169-211). Louis Halphen'in *Barbarlar* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIV, 213-483). F. York Powell ve T.F. Tout'un *Başlangıcından Günümüze İngiliz Tarihi* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 57-64). Ernest Flammarion'un *Orta Çağ* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 65-69). Charles Aimond'un *Modern Tarih* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 71-83). Charles Aimond'un *Orta Çağ* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 85-101). Albert Malet'in *Orta Çağ ve Modern Çağ'ın Başlangıcı* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 103-111). A. Nicolas Rambaud'un *Rusya'nın Tarihi* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 113-122). Charles Diehi'nin *Bizans'ın Yükseliş ve Çöküşü* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 223-248). Georges Blondel'in *İmparator II. Frederic'in Almanya'daki Politikası* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 249-258). A. Debidour'un *Kutsal İttifak II. Cilt* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 259-285). Henri Martin'in *Fransa Tarihi* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XV, 287-331). Lois De La Vallee Poussin'in *Hindistan Maurya'lar Zamanı* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XVII, 1-196). Jules Sion'un *Musonların Asya'sı* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XVII, 469-490). Roul Blanchard'ın *Batı Asya* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XVIII, 1-29). Emmanuel Martonne'nin *Orta Avrupa Tarihi* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XVIII, 69-82). Andre Berthelot'un *Eski Asya* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XVIII, 127-156).

Emilio Castellar'ın *Avrupa Politikası* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XVIII, 205-216). Albert Vandal'ın *XV. Louis ve Rusyalı Elisabeth* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XVIII, 217-252). Rene Grousset'in *Asya'nın Uyanışı İngiliz Sömürgeciliği ve Halkların İsyanı* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XVIII, 483-494). Montesquieu'nun *Romaluların Grkemi ve Çöküşü Kanunların Özü* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIX, 1-4). Pierre Larousse'nin *Altı Ciltte XX. Yüzyıl*. (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIX, 489-493). Eugene Pittard'ın *Irklar ve Tarih* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XXII, 225-486). *Hitit ve Asyanik Dergisi* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XXIII, 241-258).

Yorsk De Vartenburg'un *Ordu Komutanı Napolyon* (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XXIII, 321-493). Ernest Lavisse'nin *Avrupa'nın Siyasi Tarihine Genel Bakış*

(Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 27-36). Sergay Mahayloviç Solovev'in *Rusya'nın Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 37-65). M.A. Thiers'in *Fran-sız İhtilali Tarihi*, cilt II, III, IV (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 67-121). Nic-holas Jorga'nın *Avrupa Devletleri Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 155-159). Alfred Stern'in *Avrupa Tarihi* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 181-196). Henry Baerlein'in *Yugoslavya'nın Doğuşu* (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 330-336). George Townsend Warner'in *İngiliz Tarihi Üzerine Kısa Bir İnceleme* (Ata-türk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 337-340). Atatürk'ün okuduğu Avrupa ve Dünya Tarihi kitaplarıdır.

3. Atatürk'ün Tarih Anlayışına Tarih Kitaplarının Etkisi

3.1. İslam Öncesi Türk Tarihi Anlayışına Etki Etmiş Kitaplar

Atatürk'ün İslam öncesi Türk Tarihi ile ilgili birçok kitap okuduğu ikinci baş-lığın birinci alt başlığında görölmüştür. Atatürk, İslamiyet'ten önceki zamanlarda da Türklerin büyük bir tarihe sahip olduğunu düşünmektedir ve bu yüzden İslam öncesi Türk Tarihi ile ilgili kitaplara ayrıca ilgi duymuştur.

Atatürk'ün İslam öncesi Türk tarihi anlayışına en önemli katkılardan birini Dguignes'in *Hunların Türklerin Moğolların Ve Sair Diğer Tatarların Tarih-i Umûmîsi* adlı kitap yapmıştır. Dguignes'in kitabı beş cilt olarak 1756-1758 yılları arasında Paris'te basılmıştır. 1924 yılında Hüseyin Cahit Yalçın tarafından Türkçe çevirisi yapılmıştır. İslam Öncesi Türk Tarihini anlatan ilk batılı eserlerden olan bu kitap Türk tarihini ve uygarlığını bir bütün olarak ele almıştır. Atatürk bu kitabın tüm ciltlerini okumuştur ve bu kitabın içinde etkilendiği sayfaların altlarını ve yanlarını çizmiştir. Atatürk Türklerin kökeni üzerine tarih çalışmaları yaptığı sıralarda Dguignes'in eserinin Türkçe çevirilerini kullandığı görölmektedir. (Turan, 2019: 34).

Dr. Rıza Nur'un *Türk Tarihi* isimli kitabı Atatürk'ün İslam Öncesi Türk Tarihi ile ilgili önem verdiği bir diğer eser olmuştur. 1924-1926 yılları arasında 14 cilt ola-rak Türkiye Maarif Vekaleti tarafından basılan kitabın I, II, III, IV, VI, VII, IX ve XII'nci ciltlerini okumuştur ve önemli gördüğü yerlerin yanını ve altını çizmiştir. Rıza Nur'un *Türk Tarihi* kitabı üç bölüme ayrılmıştır: Birinci bölüm Türk Yurdu, Türk Soy, Türk Tarihi (Genel Bir Değerlendirme olarak Eski Türk Tarihi, Yeni Türk Tarihi ve Çağdaş Türk Tarihi). İkinci bölüm: Türklerin Oluşturdukları Dev-letler (Anayurt Türk Devletleri, Dışarıdaki Yurt Türk Devletleri). Üçüncü bölüm: Türklüğe ilişkin konulardan oluşmuştur. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, I, 197-374).

Atatürk, öğretmenlerinden Necip Asım Yazıksız'ın 1914'te yazdığı Leon Ca-hun'un *Asya Tarihine Giriş* kitabından ilham alarak ve eklemeler yaparak İslam Öncesi Türk Tarihini ağırlıklı işleyen *Türk Tarihi* kitabını (Atatürk'ün Okuduğu Ki-taplar, III, 83-131) ve Eski Türkleri Anlatan, Bilge Kağan ve Kültigin Kitabelerinin çevirisini içeren *Orhun Abideleri* isimli eserlerini okumuştur. (Sönmez, 2020: 123).

Atatürk etkileyen kişilerden biri olan Ziya Gökalp'in *Türk Medeniyeti Tarihi İşlamiyet'ten önce Türk Uygarlığı* kitabını okumuştur ve bu kitabı liselerin ikinci sınıfında okutulmasını uygun görmüştür. (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, II, 1-22).

Mustafa Celaleddin Paşa'nun *Eski Ve Modern Türkler* kitabı ve Leon Cahun'un *Asya Tarihine Giriş Başlangıçtan 1405'e Kadar Türkler ve Moğollar* kitabı Atatürk'ün gençlik yıllarında okuduğu ve kendisinde önemli etkiler bırakan kitaplar olduğu bilinmektedir. Türklerin İşlam ncesi eski tarihlerini anlatan tarih kitaplarıdır. Mustafa Celaleddin Paşa 1870 yılında yazdığı bu eserinde Osmanlıcılık düşüncesi-nin etkin olduğu sıralarda Türkleri başlı başına bir ulus addederek Türkler adıyla tarih kitabı yazmıştır. Atatürk Mustafa Celaleddin Paşa'nun kitabında Türklerin kökenleri, Anadolu'da kurulan devletlerin kökenleri, Arı rıktan olup olmadıkları, Etrüsklerin Türk olabilecekleri ve Türklerin Orta Asya'dan göç ederek geldikleri Orta Doğu'da Arap medeniyetini koruyan, Türklerin uygarlık dışı sayılmasının yanlış olduğunu anlatılan kısımların altını çizmiştir. Atatürk, Leon Cahun'un kitabındaysa Türklerin erdemlerini, kültürlerini ve asil karakterlerini anlatan kısımların altını çizmiştir. Bu iki kitabı Atatürk kitaplığında vefat edene kadar bulundurmuştur. (Turan, 2019: 29-33).

Atatürk, Ahmet Refik Altınay'ın *Eski Çağ Mısır ve Mezopotamya medeniyetleri ve İşlam ncesi Türk medeniyeti ile İlk Çağ'da yaşayan Türklerin, kültür, sanat, din, edebiyat ve ticaretini anlatan Umûmî Tarih Eski Çağ Orta Çağ* kitabını okumuştur. Ahmet Refik Altınay'ın bu kitabının liselerin birinci sınıfında okutulmasını istemiştir. (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, III, 58-82). Atatürk, Louis Halphen'in *Barbarlar* kitabında İşlam ncesi Türk Tarihi ile ilgili olarak Asya Hun İmparatorluğu'nu ve Avrupa Hun İmparatorluğu ile Batı Roma İmparatorluğu mücadelesini anlatan kısımların altını çizmiştir. (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XIV, 213-483).

3.2. Orta Çağ Tarihi Anlayışına Etki Etmiş Kitaplar

Atatürk'n Ortaçağ Tarih Anlayışını yansıtan kitaplardan biri, 1930 yılında liselerde okutulması için hazırlatılan tarih kitabının ikinci cildi olmaktadır. Atatürk'n incelemesi ve direktifleri ile Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan bu kitapta Roma İmparatorluğu'nun yıkılışından Hindistan'da Babür İmparatorluğu'nun gerilemesine kadar olan süreç ele alınmıştır. Osmanlı Devleti dışarında bırakılmıştır, Orta Çağda kurulan diğer Türk devletleri coğrafyalara ayrılarak yazılmıştır. İşlam tarihi dinin ortaya çıkmasından itibaren, Endülüs Hilafet Devleti'nin yıkılışına kadar yazılmıştır. Kitapta ayrıca Karolenj İmparatorluğu başlığında Orta Çağ Fransa, İtalya ve Almanya tarihi de işlenmiştir. Genel bir Orta Çağ portresi çizilmiştir. (Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 1933: 1-342). Atatürk Orta Çağ'ın büyük Türk imparatorlarından olan Emir Timur'a ve onun devleti olan Timurlu Devleti Tarihi'ne büyük ilgi ve hayranlık duymuştur. (Oruç, 2021: 803-804). Orta Çağ Türk Tarihi'nde Atatürk, Selçuklu Devleti ile Moğollar Tarihi içinde yazılan Timur Devleti'ne önem vermiş ve okumuştur. Lucien Bauvat'ın kaleme aldığı

Moğol İmparatorluğu Tarihi'nin VIII. cildi içinde Emir Timur'u anlatan yerlerin altını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XIII, 297-354). Atatürk, S. Cousin'in *İstanbul Tarihi* kitabının VIII. Cildi içinde yer alan Osmanlı, Timur ve Bizans İlişkilerini anlatan kısımların yanlarını ve altlarını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIII, 300-320).

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarının önemli tarihçilerinden olan Ahmet Refik Altınay'ın eserlerine Atatürk'ün önem verdiği görülmüştür. Ahmet Refik Altınay'ın Türk ve dünya tarihini anlatan *Büyük Tarih-i Umûmî* isimli kitabını okumuştur. Ahmet Refik Altınay'ın *Büyük Tarih-i Umûmî* eseri altı ciltten oluşmaktadır. Atatürk bu kitabın birinci cildinden itibaren kitapta dikkatini çektiği kısımların altını çizdiği görülmüştür. Birinci ciltte tarihin yazı ile başladığı yaygın görüşünün aksine son buluşlarla tarih yazımının, tarih öncesi insan uygarlığının evrimi ile başladığının dikkate alındığı kısmının altını çizmiştir. İkinci ve üçüncü cildinde Antik Yunan Tarihi bölümlerinin altını çizmiştir. Dördüncü cildinde Avrupa Hun Devleti Tarihi içeren kısımlarını çizmiştir. Beşinci ciltte Halife Harun Reşid döneminin altını çizmiştir. Altıncı Ciltte Anadolu Selçuklu Devleti'nde Kılıçarslan dönemine çizgiler çekmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, VI, 65-98).

Atatürk, öğretmen Necip Asım Yazıksız'ın bir diğer kitabı olan Celalettin Harzemşah'ın hayatını ve Harzemşah Devleti ile Moğol İmparatorluğu mücadelesini anlatan *Celalettin Harzemşah* kitabını okumuştur. (Sönmez, 2020: 123). Atatürk, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nün çıkardığı Türkiyat Mecmuası'nın Orta Çağ Türk Tarihini anlatan III. Cildini okumuştur. Atatürk burada özellikle Selçuklu İmparatorluğu'nu anlatan kısımların altını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, X, 256-262). Nicolas Jorga'nın *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'nin birinci cildinde Atatürk, Anadolu Selçuklu Devleti tarihini anlatan kısımların yanlarını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIV, 139-147).

3.3. Osmanlı Tarihi Anlayışına Etki Etmiş Kitaplar

Atatürk'ün tarih anlayışının bir tarafı da tarihten ders çıkarılması üzerine olmuştur. Osmanlı Tarihi'ne de bu açıdan yaklaşan Atatürk, Osmanlı Tarihi'ne eleştirel tavırla yaklaşmıştır. Atatürk gerçekleştireceği inkılaplarda tarihsel zemin yaratmaktadır. Osmanlı Devleti ve ümmet anlayışı yerine millet anlayışı ve yeni bir devlet oluşturma amacıyla Osmanlı Tarihi'nin geride kaldığını vurgulamaktadır ayrıca geçmiş tarihlerinin hatalarını meclis kürsüsünden ifade etmektedir ve milletvekillerini bilgilendirmektedir. (Budak 1997: 59-62). Atatürk'ün Osmanlı Devleti hakkında bir ifadesi de "*Osmanlı Devleti'nin, devlet ve millet siyaseti olarak, bağımsız olarak ve muntazaman olarak takip olunmuş hiçbir siyaseti yoktur. Osmanlı tarihinde fetihlere, şaşaalı hareketlere tesadüf ediyoruz. Bu bütün cihanı zapt etmek Cihangir olmak siyasetidir. Fakat bütün bu fetihler ve şaşaalı hareketler, hiçbir vakit devleti vücuda getiren ve bu hareketleri yapan unsura emelinin mevcudiyetini ve menfaatini temin etmiyordu.*"

Millet evini, köyünü, bağıını, tarlasını, öküzünü unutmuş atına binmiş Viyana kapılarını dolaşıyor, Viyana'yı, Osmanlı memleketlerine dahil bir vilayet yapmak istiyordu! İşte bu hareket tarzı, asli unsurun kendi hayati icatlarıyla, memleketin icatlarıyla uğraşmasına, kuvvetli olmak için, zengin olmak için uğraşılması icap eden çiftçilikle işgale mâni oluyordu. Fakat bu kadarla da kalmıyordu. Asli unsur, anavatanı terk edip harice gidiyor ve gittiği yerde ölüyordu. Her halde Anadolu'nun nüfusu bugünkü kadar az olsaydı ne Viyana'ya gidebilirdi ne de Mısır ve İran'ı zapt edebilirdi! Ne o fetihleri yapmak için azametli ordular vücuda getirebilirdi. Asya'ya, Avrupa'ya, Afrika'ya giden o fetih orduları ne oldu? Onlar gittikleri yerde ölmüş, kalmış, mahvolmuş... Bunun neticesi olarak anavatan böylece bomboş ve harap kalmış... İşte her şeyimiz gibi çiftçilerimizin de arz ettiği sefalet manzarası bundandır!" Bu şekilde olmuştur. (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2004: 363).

Osmanlı tarihi ile ilgili de çok sayıda kitap okuduğu Atatürk'ün ikinci başlığın üçüncü alt başlığında görülmüştür. Burada Atatürk'ün okuduğu bir kısım Osmanlı Tarihi kitapları ve çizimlerine değinilmiştir. Atatürk'ün Osmanlı Tarihi'ni başlangıcından yıkılışına kadar okuduğu kitaplarından anlaşılmıştır. Âşıkpaşazade'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu anlattığı *Tevârih-i Ali Osmanî* kitabını okuyan Atatürk, Osman Gazi'nin Dursun Fakih ile sultanlığı hakkında konuşmasının anlatıldığı kısmın yanını ve altını çizmiştir (x) işareti koymuştur. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, IV, 459-463). Atatürk'ün, Osmanlı Devleti'nin kuruluş devri ile ilgili okuduğu bir diğer kitap, kendisi üzerinde büyük etkisi bulunan Namık Kemal'in *Tarih-i Osmanî* kitabıdır. Namık Kemal'in üç ciltten oluşan *Tarih-i Osmanî* kitabı Osmanlı Hanedanı'nın kökeninden başlamaktadır ve II. Murat dönemi ile sona ermektedir, Osmanlı Devleti'nin kuruluş devri detaylarıyla yazılmıştır. (Belgelerle Türk Tarihi Araştırma Grubu, 1971: 21-394).

Atatürk, Osmanlı Devleti'nin Kuruluş devrini de içeren S. Cousin'in *İstanbul Tarihi*'nin sekizinci cildini okumuştur. Atatürk burada II. Murat dönemi fetihlerini anlatan kısımların yanlarını ve altlarını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XXIII, 300-320). Atatürk öğretmeni Necip Asım Yazıksız ve Mehmet Akif Ersoy'un beraber yazdığı *Osmanlı Tarihi I*, kitabını okumuştur. Bu kitap Türklerin Anadolu ve Ortadoğu'ya gelişi, Osmanlıların ortaya çıkışı ve Osman Gazi devrini anlatmaktadır. Atatürk burada Türklerin Abbasi Hilafeti ordularında paralı askerlik yaptığı, Abbasi Hilafeti'nde Türklerin durumunu anlatan kısımları ve Osman Gazi'yi anlatan kısımları çizmiştir. *Osmanlı Tarihi I* kitabının boş sayfalarına Atatürk hem eski Türkçe hem de Latin harfli Türkçe olarak Tefvik Fikret, Namık Kemal ve Recaizade Mahmud Ekrem'in şiirlerinden bazı kısımlar yazmıştır. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, I, 375-392).

Osmanlı Devleti'nin Fatih Sultan Mehmed'le başlayan İmparatorluk dönemini Atatürk, Lütfi Paşa'nın *Tevârih-i Al-i Osman* kitabı (Tüfekçi, 1983: 425-427). İbrahim Peçevi'nin yazdığı *Peçevi Tarihi* ile okumuştur. *Peçevi Tarihi*'nde Atatürk, I. Selim ve I. Süleyman dönemi paşalarının anlatıldığı kısımların altını çizmiştir. Atatürk, Ali Reşat'ın *Avrupa İle Dış İlişkilerimiz Açısından Tarih-i Osmanî* kitabını

kendisi okuduktan sonra Mùlkiye Mektebinde ders kitabı olarak okutturmuştur. Bu kitapta Atatürk, III. Osman, III. Mustafa ve II. Mahmud dönemi savaşları antlaşmaları ile dış politika gelişmelerini anlatan kısımların altını ve yanını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, II, 84-109). Atatürk Abdurrahman Şeref'in *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye* kitabını gençlik yıllarında okumuştur. Atatürk Abdurrahman Şeref'in kitabında sayfa başı, sonu ve yanına kısa kısa notlar almıştır, notlarında padişahları, kralları, prensleri ve kavimleri, savaşları, antlaşmaları ve Timur'un Osmanlılar ile mücadelesini anlatan küçük yazılar yazmıştır. Fatih Sultan Mehmet, II. Beyazıt ve Yavuz Sultan Selim Devri ile ilgili kitapta önemli gördüğü kısımları, genelde de yapılan fetihleri not etmiştir. Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslahatları, Tanzimat Devrini ve Nizam-ı Cedit reformunu anlatan kısımların ise altını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, V, 389-493).

Tome Premier'in *İstanbul Devrimleri 1807 ve 1808 Yıllarında* kitabını okuyan Atatürk, burada Sultan III. Selim'in şehzadelik yıllarında sarayda tutsak olarak yaşadığını anlatan kısımların altını çizmiştir. Baron De Tott'un kendisinin yayınladığı *Baron De Tott'un Türkler ve Tatarlarla İlgili Yazıları* kitabını okuyan Atatürk, Osmanlı Devleti'nde gündelik hayatın, saray hayatının padişah ve devlet ricali ilişkileri ile Avrupa'da Türklere olan bakış açısının, Avrupa'nın Türklere olan ön yargısının anlatıldığı kısımların altını ve yanlarını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 433-473). Atatürk, Joseph P. Hammer'in ünlenmiş olan *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* kitabının I, VI ve XVIII. cildini okumuştur. Atatürk birinci ciltte Osmanlı Hanedanı'nın kökenleri, Osman Bey ve Orhan Bey dönemini anlatan bölümlerin altını çizmiştir. Altıncı ciltte I. Süleyman'ın sadrazamı olan Rüstem Paşa'nın anlatıldığı ve Koçi Bey Risalesi'nin bulunduğu kısımların yanını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVII, 251-328).

Atatürk Osmanlı Devleti'nin son dönemine de ilgi duyduğu okuduğu kitaplardan görülmüştür. Cemalettin Bey'in *Sultan V. Murad* adlı kitabını okumuştur ve V. Murat'ın taht günlerini, Sultan Abdülaziz'in reform karşıtı olarak anlatılan kısımları, Mithat Paşa'nın Kanuni Esasi çalışmalarını içeren bölümleri Padişah II. Abdülhamit'in şehzadelik yıllarını ve kişiliğinin anlatıldığı kısımların yanları ve altını çizmiştir. Atatürk Lütfi Simavi'nin V. Murat ve II. Abdülhamit devrini anlattığı *Devr-i İnkılap* kitabını da okumuştur. Bu kitapta Sultan Abdülaziz'in tahttan indirildikten sonraki ölü bulunmadan önce son günlerin anlatıldığı kısımdaki metnin üzerinde doğrudan çizikler atmıştır. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, VI, 123-127). Eduard Driault'un Osmanlı Tarihi ile ilgili olan *Doğu Sorunu* anlatan kitabı okuyan Atatürk, Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanını anlatan ve on dokuzuncu yüzyıl padişahlarının durumunu anlatan kısımların altını çizmiştir ve (x) şeklinde işaret koymuştur. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 355-366). Atatürk Amade Le Faure'nin *Doğu Savaşı Tarihi 1877* isimli kitabını okumuştur. Bu kitapta Atatürk, Padişah I. Abdülhamit dönemini ve onun döneminde imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın anlatıldığı bölümleri düz ve spiral çizgilerle çizmiştir. Daha sonra

Türkler ve Rusların 19. yüzyılda yaptığı savaş ve antlaşmaların anlatıldığı kısımları yanından çizmiştir. Ayrıca V. Murat'ın tahttan indirilişi, II. Abdülhamit'in tahta çıkışının anlatıldığı kısımlar ile II. Mahmut'un askeri reformları Türk Ordusu'nun vaziyetinin anlatıldığı kısımların altını ve yanını çizmiştir. (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, XVI, 275-308).

3.4. İşlam Tarihi Anlayışına Etki Etmif Kitaplar

Atatürk İşlam Tarihi'ne siyasi amaçlarla ilgi göstermiştir. Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisinde önce saltanatın daha sonra halifeliğin kaldırılma görüşmeleri sırasında İşlam Tarihi hakkında konuşmalar yapmıştır. Halifeliğin ve saltanatın tarihteki durumu hakkında açıklamalar getirmiştir. 1 Kasım 1922 tarihinde mecliste Atatürk, İşlam dininin ortaya çıkışı, Peygamber Hz. Muhammet'in hayatı, halifeliğin oluşturulması ve tarih boyunca hilafetin durumunu anlatmıştır. (Atatürk'n Söylev ve Demeçleri, I: 287-298). Atatürk'ün 1927 yılında yayınladığı *Nutuk* kitabı onun halifelik hakkındaki görüşlerini göstermesi açısından önemli olmuştur. Atatürk Nutuk'ta "*Halife ve bütün dünya kesin olarak bilmelidir ki, bugün var olan ve korunmakta bulunan halifenin ve halifelik makamının gerçekte ne dini ve ne de siyasi bakımdan hiçbir anlamı ve var olma gereğesi yoktur. Türkiye Cumhuriyeti safsatalarla varlığını ve istiklalini tehlikeye atamaz. Bizce, hilafet makamı olsa olsa tarihi bir hatıra olmaktan öteye bir önem taşıyamaz.*" Demifir. (Mustafa Kemal Atatürk Nutuk 1919-1927, : 572). Atatürk ayrıca İşlam Tarihi içinde Türk Milleti'nin değerini ve hizmetini ortaya çıkarılmasını istemiştir. (İnan: 2009: 434).

Atatürk'n İşlam anlayışına etki eden önemli kitaplardan biri Leon Caetani'nin yazdığı *İşlam Tarihi* kitabıdır. Leon Caetani'nin kitabı dokuz ciltten oluşmaktadır Atatürk'ün dokuz cildi de okuduğu grlmştir. Atatürk liselerde okutulması için hazırlanan *Tarih II Orta Zamanlar* kitabında Peygamber Hz. Muhammet'in hayatını, bu kitabı esas alarak yazmıştır. (Turan, 2019: 39). Leon Caetani'nin *İşlam Tarihi* kitabında Atatürk bu kitapta daha çok İşlamiyet'in doğuşu ve Peygamber Hz. Muhammet'i ortaya çıkışı ve liderliği ile Peygamber Hz. Muhammet devrini anlatan kısımlara çizim ve işaretleme yapmıştır. Atatürk, Peygamber Hz. Muhammet'in soyunu ve o dönemki Arap toplumunu anlatan bölümlerinde altını ve yanını çizmiştir. (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, III, 132-490).

şemsettin Günaltay'ın *İşlm Tarihi* kitabını okuyan Atatürk, bu kitapta İşlamiyet ncesi Arap milletini anlatan bölümler ile Yemen Krallığı ve Babil Krallığı'nı anlatan kısımların altını çizmiştir, (x) şeklinde sayfa başında işaretleme yapmıştır. Atatürk'n İşlam Tarihi anlayışına etki eden bir diğer Türk Tarihçisi Filibeli Ahmet Hilmi'dir. Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Tarih-i İşlm* kitabını okuyan Atatürk Arapların soyu, Sami Irkının kökeni, Yemenlilerin Arap kökenli olduğu, Arapları yceltenin, ahlaki keşfedenin Peygamber Hz. Muhammed olduğunu, İşlam demek Peygamber Hz. Muhammed demek olduğunu anlatan kısımların altını ve yanını çizmiştir. Daha sonra Türkler ve İşlam kısmının, Türklerin İşlam dinine geçişinin

Tùrklerin İslam dinine yaptığı büyük hizmetlerin ve faydaların anlatıldığı kısım ile Moğollar ve İslam dini ilişkisinin bahsedildiği bölümlerin altını ve yanını çizmiştir. (Atatùrk'ün Okuduğu Kitaplar, III, 1-57).

L-A. Sedillo't'un *Arapların Genel Tarihi* isimli eserini okuyan Atatùrk bu kitabın Arapların İslam öncesi ve İslam zamanı gelenek ve âdetlerini sosyal yaşantılarını anlatan kısımları, Kur'an-ı Kerimden ayetler paylaşılan kısımları, Dört Halife Dönemini, Endülüs Fetih'ini, Emevi ve Abbasi Hilafeti devrini anlatan yerlerin altını ve yanını çizmiştir. Atatùrk bu kitapta genel olarak Arapların gelenekleri ile Peygamber Hz. Muhammet devrinden Abbasi Hilafeti dahil olmak üzere genel bir İslam Tarihi okuması yapmıştır. (Atatùrk'ün Okuduğu Kitaplar, XVI, 367-432). Atatùrk R. Rozy'in *İslam Tarihi Üzerine Denemeler* kitabını da okumuştur. Arapların Peygamber Hz. Muhammed'e bakış açısını, Peygamber Hz. Muhammed'in önemini, Peygamber Hz. Muhammed'in vefatı ve vefatından sonra yaşananları, İslamiyet'in yayılışı İslam mezheplerinin ortaya çıkışı ve İslamiyet ile Hristiyanlığın karşılaştırıldığı yerlerin altını ve yanını çizmiştir. (Atatùrk'ün Okuduğu Kitaplar, XIX, 79-157).

3.5. Dünya Tarihi Anlayışına Etki Etmiş Kitaplar

Atatùrk'ün kütüphanesinde Umumi Tarih (Dünya Tarihi) kitapları da geniş yer tutmuştur. Dünya tarihinin her çağına ait kitapları okumuş olan Atatùrk için tarihin ilk zamanları daha ilgi çekici olmuştur. Atatùrk, Tùrklerin Anadolu'ya 1071 yılından daha önce geldiği görüşünü araştırmak istemiştir. Atatùrk siyasi sebepler nedeniyle (Yunanlılar ve Ermeniler Millî Mücadele yıllarında Anadolu'da hak iddia etmiştir.) Tùrklerin Anadolu yarımadasını Yunanlardan ve Ermenilerden önce yurt tuttuğu tezini savunmuştur. (Gölen, 2002: 168-169). Bu yüzden Atatùrk dünya tarihi kitapları okurken Eski Çağ Tarihi, Ege ve Yunan Tarihi kitaplarına daha fazla önem vermiştir.

Rene Dussaud'un *Ege Denizi Hazasında Helenistik Dönem Öncesi Uygarlıkları* kitabını okuyan Atatùrk, Truvalıların diğer Anadolu uygarlıkları ile olan ilişkilerini anlatan paragrafı, Hititlerin Asya kökenli olduğunu anlatan bölümleri ve Deniz Toplumlarını anlatan kısımların altını çizmiştir. (Atatùrk'ün Okuduğu Kitaplar, XI, 1-10). Jean Antonine Guer'in *Tùrklerin Örf Ve Adetleri, Dinleri, Sivil Askeri ve Siyasal Yönetimleri Osmanlı Tarihi'nin Bir Özetiyle* adlı kitabı okuyan Atatùrk, bu kısımda İskitlerin kökenlerinin anlatıldığı kısımları, Anadolu'da Frigya, Karya ve Lidya'da oturan İskitlerin kuzeyde yaşayan İskitlerle aynı dili konuştuğunu açıklamaya çalışan tarihçilerin görüşlerinin anlatıldığı kısımları ve Tùrklerle İskitlerin birbirine her yönden benzeyen soydaş kavim olduğunu anlatan yerlerin altını ve yanını çizmiştir. (Atatùrk'ün Okuduğu Kitaplar, XVII, 437-444). H. Gowen'in *Asya Tarihi* adlı kitabını okuyan Atatùrk, Asya Tarihi'nin Oluşumu anlatılan bölümde Orta Asya'nın insan ırkının beşiği olarak söylemenin erken ama önemli bir evrim ve dünyaya yayılmanın başladığı yer olduğunu anlatan kısımları, Çin, Hint, Orta

Asya uygarlıklarının anlatıldığı kısımlar ile Sümerlilerle Moğollar arasında bağlantıların anlatıldığı kısımların altını ve yanını çizmiştir.

L. Delaporte'nin *Mezopotamya* kitabını okuyan Atatürk burada Babiller, Sümerler ve Akadlar'ın anlatıldığı kısımların altını ve yanını çizmiştir ayrıca Elam Kralı Teoman'ın ölümünü anlatan resmin yanına da (x) işareti koymuştur. Elam Kralı'na Teoman gibi bir Türkçe isim verilmesi Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XI, 177-192). E. Cavaignac'ın *Prolegomenler Tarihi* kitabını okuyan Atatürk, Türkistan coğrafyasının anlatıldığı ve bu coğrafyada yaşayan İskitler, Türkler ve Moğolların anlatıldığı kısımlar ile bilim, sanat, ahlak ve dinin uygarlığın temeli olduğunu yazan satırın altını çizmesi dikkat çekici olmuştur. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XI, 77-102).

Atatürk, Eugene Cavaignac'ın *M.Ö IV. Yüzyıla Kadar Akdeniz Dünyası* kitabında Hitit İmparatoru III. Murşili'nin Ankara'ya geldiğini anlatan kısmı, Yunanlıların Girit'e gelişini anlatan kısmı ve Giritliler'in Anadolu'daki Karyalılar ile bağlantılı olduğunu yazan cümlenin altını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XII, 209-220). Leonard Woolley'in *Sümerliler* kitabında Atatürk, Sümerlilerin kökenleri, Eski Sümer Tarihi ve Sümerlilerin Tarihi Rolü anlatılan başlıklarda önemli gördüğu yerlerin altını ve yanını çizmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, X, 433-486). Atatürk Andre Berthelot'un *Eski Asya* kitabında Makedonya kralı Büyük İskender'in Büyük Asya Seferi'nin anlatıldığı bölümü ve İskitler ile Sarmatların yaşadığı coğrafyaları anlatan yerlerin altını ve yanını çizmiştir. Gustave Glotz'ın *Ege Medeniyeti* kitabını okuyan Atatürk bu kitapta Kalkolitik Çağ'da Batı Anadolu ve Ege Adaları'nda yaşayan halkların Aryen veya Yunan değil Asyalı ve Akdenizli göçmenlerden olduğunu anlatan bölümün altını çizmesi dikkat çekici olmuştur. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XI, 239-285). Charles Aimond'un *Doğu ve Yunan* kitabında Atatürk, Sümer, Akad, Kalde, Mısır Asur, Babil tarihinin anlatıldığı kısımlar ve Yunan geleneklerinin, Helen uygarlığının köklerini Doğu halklarına kadar dayandırıyor yazan cümlenin altını çizmesi de dikkat çekmiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XI, 323-359). Atatürk'e bu kitaplar Ege ve Anadolu Uygarlıklarının Doğu kökenli olduğu konusunda düşünceler yaratmıştır.

François Lenormant'ın *Med Savaşlarına Kadar Doğu'nun Eski Tarihi*'ni okuyan Atatürk'ün bu kitapta diğer kitaplarda da olduğu gibi birçok yerin altını çizmiştir. Altını çizdiği cümlelerden en dikkat çekici olanları yazarın Sümerli ve Akadları Turanî kavimlerin en güneyinde bulunanları olarak yazdığı kısım ile Sümer ve Akadları Turanî ırkın içinde özel bir dal olarak anlattığı kısımır. Yazar Sümer ve Akadlıları Türkler ile aynı kökenden göstermiştir. (Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, XII, 1-128). Özellikle dikkat edildiği görülen bu kitaplar Atatürk'e Anadolu Uygarlıkları ile Mezopotamya Uygarlıkları'nın Türkî kökenden geldiğine dair düşünceler yaratmada etkili olmuştur. H. G Wells'in *Cihan Tarihi'nin Umumi Hatları* isimli kitabının dört cildini de okuyan Atatürk bu kitapta Çin, Hindistan, İnan, Mezopotamya, Anadolu, Girit, Yunan Uygarlıkları ve Türklerin kökeni ile Hunların

anlatıldığı kısımları işaretlemiştir. (Atatürk'n Okuduğu Kitaplar, II, 134-490).

Atatürk Eugene Pittard'ın birçok dile çevrilen ünlü kitabı *Irklar ve Tarihi* okumuştur (Turan, 2019: 56-57). Anadolu'nun tarihin ilk zamanlarından itibaren Türk yurdu olduğu fikri konusunda Atatürk'e yön veren tarihçilerden biri de Eugene Pittard olmaktadır. Eugene Pittard, Atatürk'ün davetlisi olarak Türkiye'ye gelmiştir ve Türk Tarih Kurumu'nda konferanslar vermiştir. Eugene Pittard, kitabında Türklerin eski tarihlerinden itibaren uygar bir millet olduğu ve dünya uygarlığına katkılar sunduğunu yazmıştır. Eugene Pittard Atatürk ile Ankara'da, Anadolu'ya yapılan Türk gçleri ve Türkistan halkının kökeni üzerine sohbetler gerçekleştirmiştir. Anadolu'nun Türklerin en eski anayurdu olduğuna dair oluşturulan Türk Tarih Tezi'ne katkılar sunmuştur. (Ertan, 2018: 698-708).

Sonuç

Atatürk'n Selanik Askeri Rüştiyesi yıllarından itibaren başlayan tarih ilgisi ve sevgisi hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Geliştirdiği Fransızcası sayesinde Türk ve yabancı yazarların yazdığı tarih kitaplarını okuması mümkün olmuştur. Manastır Askeri İdadisi yıllarında ve Mektebi Harbiye yıllarında Atatürk' tanıyanlar onun sürekli tarih kitapları okuduğuna tanık olmuştur. Atatürk için tarih kitabı okumak tutku olmuştur. Atatürk I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı zamanlarında vatan savunması yaptığında bile bu tutkusunu kaybetmemiştir. Atatürk cumhurbaşkanı olduktan sonra yaptığı ilk işlerden biri ankaya Köşkünün kütüphanesini düzenlemek ve yeni kitaplıklar yaptırmak olmuştur. Atatürk'ün ankaya Köşkünde bulunan kütüphanesinde ağırlıklı olarak tarih kitapları yer almıştır.

Atatürk özellikle 1930'lu yıllarda kendini tarih ve dil çalışmalarına adanmıştır. Türklerin tarihte büyük rol oynadığını Atatürk okuduğu kitaplardan grmştir ve Türk Tarihi'nin daha iyi incelenmesi ve araştırılması adına yoğun faaliyetlere girişilmiştir. Atatürk öncülüğünde 1931 yılında Türk tarihini araştırmak ve incelemek amacıyla Türk Tarih Tetkik Cemiyeti oluşturulmuştur, bu cemiyet 1935 yılında Türk Tarih Kurumuna dnştrlmştir. Türk Tarih Kurumu bünyesinde iki büyük Türk Tarihi kongresi düzenlenmiştir. Birinci Türk Tarih Kongresi 1932 yılında ulusal nitelikte olmuştur. İkinici Türk Tarih Kongresi uluslararası nitelikte olmuştur. *Türk Tarihi'nin Ana Hatları* isimli kitap 1930 yılında Atatürk'ün incelemesinden sonra yayına hazırlanmıştır. Atatürk'n ve o dönemki tarih anlayışının göstergesi olarak yayınlanan bu kitapta insan türünün ortaya çıkışından, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Türk ve Dünya Tarihi anlatılmıştır. 1931 yılında bazı bölümlerini Atatürk'ün yazdığı liseler için dört ciltlik tarih kitabı hazırlanmıştır ve bu liseler için hazırlanan dört ciltlik tarih kitabı örnek alınarak ortaoakullar için üç ciltlik tarih kitabı hazırlanmıştır. Atatürk'ün isteğiyle 1930'lu yıllarda Türk Tarih Tezi oluşturulmuştur. Türk Tarih Tezi'nin oluşturulma amacı Türklerin Anadolu'nun en eski halkı olduğunu, Yunanlılar ve Ermenilerden nce Türklerin

Anadolu'yu yurt tuttuğunu göstermektedir. 1935 yılında Atatürk'ün talimatıyla Ankara'da üniversite seviyesinde tarih eğitimini de kapsayan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakùltesi kurulmuştur.

Atatürk tarihin her çağına ilgi duymuştur ve yüzlerce tarih kitabı okumuştur. Atatürk'ün İslam Öncesi Türk Tarihi'nde ile ilgili okuduğu kitaplardan öne çıkanları: Dguignes'in *Hunların Türklerin Moğolların Ve Sair Diğer Tatarların Tarih-i Umûmîsi* kitabı, Dr. Rıza Nur'un *Türk Tarihi*, kitabı, Necip Asım Yazıksız'ın *Türk Tarihi*, kitabı Mustafa Celaleddin Paşa'nın *Eski Ve Modern Türkler* kitabı, Leon Cahun'un *Asya Tarihine Giriş Başlangıçtan 1405'e Kadar Türkler ve Moğollar* kitabı, Ahmet Refik Altınay'ın *Umûmî Tarih Eski Çağ Orta Çağ* kitabı ve Louis Halphen'in *Barbarlar* kitabı olmaktadır. Atatürk'ün okuduğu Orta Çağ Türk Tarihi kitaplarından ön plana çıkanları: Lucien Bauvat'ın kaleme aldığı *Moğol İmparatorluğu Tarihi* kitabı, Refik Altınay'ın *Büyük Tarih-i Umûmî* kitabı ve Necip Asım Yazıksız'ın *Celettin Harzemşah* kitabı olmaktadır.

Atatürk'ün Osmanlı Tarihi hakkında okuduğu kitaplardan öne çıkanları Aşıkpaşazade'nin *Tevârih-i Ali Osmanî* kitabı, Namık Kemal'in *Tarih-i Osmanî* kitabı, Abdurrahman Şeref'in *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye* kitabı, Necip Asım Yazıksız ve Mehmet Akif Ersoy'un beraber yazdığı *Osmanlı Tarihi I* kitabı, Joseph P. Hammer'in *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* kitabı, İbrahim Peçevi'nin yazdığı *Peçevi Tarihi* kitabı, Lütfi Paşa'nın *Tevârih-i Al-i Osman* kitabı ve Baron De Tott'un kendisinin yazdığı *Baron De Tott'un Türkler ve Tatarlarla İlgili Yazıları*, Jean Antonine Guer'in *Türklerin Örf Ve Adetleri, Dinleri, Sivöl Askeri ve Siyasal Yönetimleri Osmanlı Tarihi'nin Bir Özetiyle* kitabı olmaktadır. Atatürk'ün İslam Tarihi ile ilgili okuduğu kitaplardan öne çıkanları: Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Tarihi İslam* kitabı, Poole Stanley Lane'nin *Düvel-i İslamiye* kitabı Leon Caetani'nin *İslam Tarihi* kitabı, Şemsettin Günaltay'ın *İslam Tarihi* kitabı, L-A. Sedillot'un *Arapların Genel Tarihi* kitabı ve R. Rozy'nin *İslam Tarihi Üzerine Denemeler* kitabı olmaktadır. Atatürk'ün okuduğu Dünya Tarihi kitaplarından ön plana çıkanları: Rene Dussaud'un *Ege Denizi Hazasında Helenistik Dönem Öncesi Uygarlıkları* kitabı, H. Gowen'in *Asya Tarihi* kitabı, L. Delaporte'nin *Mezopotamya* kitabı, E. Cavaignac'ın *Prolegomenler Tarihi* kitabı, Eugene Cavaignac'ın *M.Ö IV. Yüzyıla Kadar Akdeniz Dünyası* kitabı, Charles Aimond'un *Doğu ve Yunan* kitabı, François Lenormant'ın *Med Savaşlarına Kadar Doğu'nun Eski Tarihi* kitabı, Leonard Woolley'in *Sümerliler* kitabı, Andre Berthelot'un *Eski Asya* kitabı, Gustave Glotz'ın *Ege Medeniyeti* kitabı, H. G Wells'in *Cihan Tarihi'nin Umumi Hatları* kitabı ve Eugune Pittard'ın *Irklar ve Tarih'i* kitabı olmaktadır.

Atatürk'ün okuduğu tarih kitaplarından çıkarılacak sonuçlar çok çeşitlidir. Onun tarih kitaplarını bir amaç için okuduğu görülmüştür. Atatürk tarih kitabı okumaya bilgi edinmek nedeniyle başlamıştır. Milli Mücadele Dönemi sırasında ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra bu okumalar siyasi ve kültürel hedeflere kaynaklık etmiştir. Atatürk, Türk ve yabancı yazarlardan ayırım

yapmadan tarih kitapları okumuştur. En büyük önemi Türk tarihine veren Atatürk, Türk tarihi dışında Asya, Avrupa ve Afrika halklarının tarihini de okumuştur. Genel şekilde dünya tarihi okumaları yapmıştır. Atatürk, çağ ayırmadan İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ tarihi kitapları okumuştur. Atatürk İslam Öncesi Türk Tarihi'ni Türklerin İslam dinini kabul etmeden önceki zamanlarda da büyük tarihe sahip olduğunu göstermek ve Avrupalıların iddia ettiği gibi aşağı ırktan, barbar bir millet olmadığını dünya uygarlığına katkı sunan uygar bir millet olduğunu araştırmak amacıyla okumuştur. Atatürk'ün Orta Çağ Türk Tarihi'ne yaklaşımı bilgi edinmek ve Türk Milleti'ne Ortaçağ Türk Tarihini göstermek amaçlıdır. Bu durum Atatürk'ün isteğiyle liseler için hazırlanan dört ciltlik tarih kitabının ikinci cildinde görlmştr. Onun Selçuklu İmparatorluğu'na, Cengiz Han'a ve Emir Timur'a ilgi duyduğu okuduğu Orta Çağ Türk Tarihi kitaplarında görlmştr. Atatürk'ün Osmanlı Tarihi'ne yaklaşımı tarihten ders almak ve saltanatın tarihteki durumunu görmek amacıyla olmuştur. İslam Tarihi'ne yaklaşımı Atatürk'ün iki şekildedir: birincisi İslam medeniyetine Türklerin verdiği katkıları araştırmak ve ikincisi halifeliğin tarihteki rolünü saptamak olmuştur. Dünya Tarihi'nde Atatürk daha çok Eski Çağ Tarihi'ne ilgi göstermiştir. Atatürk'ün Eski Çağ Tarihi'ne önem vermesinde siyasi sebepler etken olmuştur. 1. Dünya Savaşı sonunda yapılan barış görüşmelerinde Yunanlılar ve Ermeniler Anadolu'da siyasi hak iddia etmiştir. Atatürk bu siyasi hak iddialarını boşa çıkartmak amacıyla Türklerin Anadolu'ya Yunanlılar ve Ermenilerden daha önce geldiği görüşünü ve Anadolu'nun en eski halkının Türkler olduğu düşüncesini ispatlamak istemiştir.

Kaynakça

- Atatrk Düşünce* (1992). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatrk Düşünce El Kitabı* (1998). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk'n Bütün Eserleri* (2004). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Atatürk'n Okuduğu Kitaplar* (2001). Ankara: Anıtkabir Derneği Yayınları.
- Atatürk'n Söylev ve Demeçleri* (1989). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mustafa Kemal (1998). *Nutuk 1919-1927*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Aydemir, Şevket Süreyya (1987). *Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919*. C.I. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baykal, Bedri Sıtkı (1971). "Atatürk ve Tarih". *BELLE TEN*, 35(140): 531-540.
- Bayur, Yusuf Hikmet (1980). *Atatürk'n Hayatı ve Eseri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Belgelerle Türk Tarihi Araştırma Grubu. (1971). *Namık Kemal Osmanlı Tarihi* İstanbul: Hürriyet Yayınları.

- Belli, Őemsi (1959). *Makbule Atadan Anlatıyor AĞabeyim Mustafa Kemal*. Ankara: Ay-yıldız Matbaası.
- Budak, Mustafa (1997). "Modernleşme Açısından Atatürk'n Osmanlı Tarihi ve Islahatlarının Eleştirisi". *İlmi Araştırmalar*, 4: 55-66.
- Cebesoy, Ali Fuat (2021). "*Sınıf Arkadaşım Atatürk*", İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Çağlar, Günay (1999). "Atatürk ve Tarih Reformu". *Erdem*, 11(33): 715-720.
- Eroğlu, Haldun (2002). "Mustafa Kemal Atatürk'n Tarih Anlayışı ile İlgili Bazı Görüşler". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, 8(29): 75 85.
- Ertan, Timuçin Faik (2022). "Eugene Pittard'ın Ankara Günleri ve Konferansları (21 Mart-6 Nisan 1938)". XVIII. *Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler IX. Cilt Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 693-709.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1997). *Atatrklk II Atatürk ve AtatrklĞe İlişkin Makaleler*. İstanbul: Milli EĞitim Basımevi.
- Glen, Zafer. (2002). "Atatürk'n Tarih Anlayışı". *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, 18(52): 159-185.
- Güler, Ali (2000). *Askeri Ğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgeleri Işığında)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- İnan, Afet (2009). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. İstanbul: Türkiye İř Bankası Kültür Yayınları.
- Oruç, Cihan (2021). "Mustafa Kemal Atatürk'n Timur Hayranlığı ve Türk Ulus Devletinin İnşasında Timur'un Mirası (1929-1938)". 9. *Milletler Arası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* Ed. Feryal Korkmaz. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi, 783-806.
- zdemir, Hikmet (2011). *Atatürk ve Kitap*. Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- zdemir, Nurullah (1999). "Atatürk'te Okuma Tutkusu ve Kitap Sevgisi ". *Dmlpınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2: 217-228.
- Sönmez, Cemil (2020). *Atatürk'n Yetişmesi ve Ğretmenleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Őapolyo, Enver Benhan (1954). *Atatürk'n Hayatı.*, Ankara: Zafer Yayınevi.
- Őenalp, Leman (1989). "Atatürk'te Okuma Tutkusu". AKDITYK, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(4): 369-377.
- Tansel, Fevziye Abdullah (1960). "N. Kemal'in Osmanlı Tarihi'ne Dair". *BELLE-TEN*, 24(94): 269-290.
- Tüfekçi, Gürbüz (1983). *Atatürk'n Okuduğu Kitaplar zel İşaretleri, Uyarıları ve DştĞ Notlar ile, Eski ve Yeni Türkçe Kitaplar*, Ankara: Türkiye İř Bankası Kültür Yayınları.

- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (1930). *Türk Tarihinin Ana Hatları*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti. (1933). *Tarih II Ortazamanlar*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Turan, Şerafettin (2019). *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler Kitaplar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Türk, İbrahim Caner (2016). "Mustafa Kemal Atatürk ve Tarih Eğitimi". *Tarih Okulu Dergisi*, 9(27): 423-450.
- Ulus, Mustafa Kemal (2008). *Atatürk'ün Yanı Başında Çankaya Köşkü Kütüphanecisi Nuri Ulus'unun Hatıraları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Unat, Faik Reşit (1964). "Atatürk'ün Öğretim Hayatı ve Yetiştığı Devrin Milli Eğitim Sistemi". *BELLETEN*, 27(108): 601-604.

Çalışmanın yazarı/yazarları "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" çerçevesinde aşağıdaki hususları beyan etmişlerdir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Finansman: Bu çalışma için herhangi bir kurum ve kuruluştan destek alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür: Yazar tarafından çalışmayla ilgili eleştiri ve önerileri için Prof. Dr. Murat Karataş'a teşekkür edilmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu çalışmanın araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın/yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

Yazarın Notu: Bu çalışma ile ilgili yazarın beyan ettiği herhangi bir not bulunmamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı: Bu çalışmanın tüm bölümleri tek bir yazar tarafından hazırlanmıştır.

The author / authors of the study declared the following points within the framework of the "COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors":

Ethics Committee Approval: Ethics committee approval is not required for this study.

Funding: No support was received from any institution or organization for this study.

Support and Acknowledgment: The author would like to thank Prof. Dr. Murat Karataş for his criticism and suggestions regarding the study.

Declaration of Conflicting Interests: The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this study.

Author's Note: There are no any notes declared by the author regarding this study.

Author Contributions: All sections of this study have been prepared by a single author.